

Даниленко Г.М., Швець А.М., Швець Ю.М.

ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків, Україна

Проблеми професійного самовизначення сучасних старшокласників

For cite: Zdorov'ye Rebenka. 2017;12:307-12. DOI: 10.22141/2224-0551.12.2.1.2017.101001

Резюме. Актуальність. Сьогодні молоді люди більше орієнтовані на отримання освіти як такої, без урахування професії. Актуальністю даного дослідження є виявлення рівня професійного самовизначення старшокласників, механізмів формування професійних уподобань, факторів, що впливають на вибір професійної діяльності та дозволяють оцінити ефективність форм професійної орієнтації. **Мета.** У статті розкрито поняття професійного самовизначення в підлітковому віці, наведені результати дослідження щодо процесу формування професійного самовизначення старшокласників. Під час дослідження було встановлено, що при рівних умовах планування свого професійного шляху подальше поетапне самовизначення майбутнього фаху обумовлено не тільки психологічною готовністю до свідомого вибору, а й станом здоров'я і рівнем психофізіологічної адаптації. **Матеріали та методи.** У дослідженні брали участь 982 учні загальноосвітніх шкіл України. З метою вивчення професійної готовності проводилося анкетування за опитувальником, який містив як альтернативні, так і ранжовані питання щодо навчальної діяльності, планованої освіти, визначення професійного майбутнього і профінформованості. Статистична обробка матеріалів дослідження здійснювалася за допомогою програм MS Excel, SPSS 17. **Результати.** Результати дослідження показали, що професійні наміри 9-класників є ключовою характеристикою для вирішення завдання вибору вузу і майбутньої професійної діяльності. Але у більшості школярів ці наміри складаються суперечливо, силою причин, обумовлених браком можливості школи в організації та проведенні профорієнтаційної діяльності. Головні джерела, звідки школярі отримують найбільш важливу інформацію про професійне майбутнє, — це батьки, вчителі та шкільні психологи, однокласники й друзі. **Висновки.** Проведене анкетування є самодостатнім для аналізу професійної орієнтації учнів. Але вибір школярів формується під впливом багатьох факторів. Тому проведення досліджень з профорієнтації вимагає комплексного підходу.

Ключові слова: підлітки; професійна орієнтація; професійне самовизначення; професія

Вступ

З кожним роком проблема професійного самовизначення учнівської молоді набуває все більшої актуальності. Вона істотно впливає на соціальний та економічний розвиток держави, освіти, самореалізацію й особистісний розвиток кожного юнака окремо. Сучасне суспільство з розвитком ринкових відносин висуває нові вимоги до освіти та професійного самовизначення молоді. У зв'язку з цим стали необхідні люди, здатні до саморозвитку, прийняття нестандартних рішень, вміння орієнтуватися та бути конкурентоспроможними на ринку праці. Все це веде до змін не тільки в сфері профе-

сійної підготовки підлітків, а й на етапі вибору професії, який починається вже на шкільній сходінці освіти [5, 12].

Багато шкіл успішно вирішують завдання предметної підготовки випускників до проходження зовнішнього незалежного оцінювання і вступу до вищих навчальних закладів. Однак орієнтація школяра на активне включення в процес професійного самовизначення у масовій освітній практиці виражається слабо. Найчастіше спостерігається слабкий рівень профорієнтаційної роботи в школах; недостатнє знання вчителями, учнями та їх батьками сучасного ринку освітніх послуг і ринку праці; дефі-

цит фахівців для реалізації профільного навчання та професійної орієнтації [1, 10].

Нинішня ситуація призвела до виникнення суперечності між потребою сучасного, швидко мінливого суспільства в соціально зрілих, активних і самостійних випускниках загальноосвітньої школи і недостатньою розробленістю науково-методичного забезпечення діяльності дорослих суб'єктів освіти (керівників школи, вчителів та батьків) щодо забезпечення таких високих вимог [2, 18].

Сучасний розвиток старшокласника змінює характер його спілкування та діяльності, свідомості і мислення, а також структуру педагогічної взаємодії з ним, форми організації та принципи відбору змісту освіти, пропонувані на шкільному етапі. Професійне самовизначення старших школярів — це свідомий і самостійний вибір професії і вузу на підставі розвитку здібностей, інтересів, професійної придатності й інших суб'єктивних чинників в умовах спеціально і цілеспрямовано організованої системи профорієнтації [3, 11].

Критерії оцінки результативності реалізації програми профорієнтації старшокласників, що сприяє їх професійному самовизначенню: задоволеність професійних намірів і потреб старших школярів; готовність підлітків до прийняття рішення щодо вибору професії та побудови індивідуального плану майбутньої освіти та професійного самовизначення [4, 17].

Профорієнтаційна робота зі школярами проявляється: через уміння ставити цілі та планувати профорієнтаційну роботу з урахуванням потреб ринку праці; вміння враховувати психологічні особливості підліткового віку; вміння проектувати і здійснювати профорієнтаційні заходи щодо урахування професійних намірів школяра; вміння розробляти інформаційне і методичне забезпечення змісту і процесу вирішення профорієнтаційних завдань [9, 10].

Відомо, що в соціокультурному плані в нашій країні світ цінностей молоді, і особливо школярів, надзвичайно суперечливий [8, 16]. Молоді люди не завжди можуть правильно орієнтуватися в соціальній дійсності. Їм необхідно надавати не тільки інформаційну, психологічну, а й педагогічну допомогу на етапі вибору професії та подальшого шляху в освіті [6, 7].

Специфіка проблем, пов'язаних з наданням допомоги старшим школярам в їх професійному самовизначенні, вимагає пошуку нових форм роботи з професійної орієнтації. Очевидною стає необхідність розробки і послідовної реалізації підходів, орієнтованих на пряме залучення школярів до вирішення власних проблем [4, 9].

Сьогодні молоді люди більше орієнтовані на отримання освіти як такої, без урахування професії. Сформована ситуація викликає необхідність детального вивчення як самої системи профорієнтаційної роботи, так і безпосередніх учасників даного процесу. Актуальністю цього дослідження є виявлення рівня професійного самовизначення старшоклас-

ників, механізмів формування професійних уподобань, факторів, що впливають на вибір професійної діяльності та дозволяють оцінити ефективність форм професійної орієнтації [8, 11].

Метою проведеного дослідження є виявлення професійних уподобань учнів 9 класів, мотиваційної обґрунтованості та критеріїв, що визначають вибір професії залежно від статі, інтересів та планів щодо майбутнього.

Матеріали та методи

Моніторинг виявлення рівня професійного самовизначення старшокласників проводився під час комплексного опитування підлітків у процесі шкільного навчання. В дослідженні брали участь 982 учні загальноосвітніх шкіл України віком 14–15 років (493 юнаки та 489 дівчат). З метою вивчення рівня сформованості професійної готовності проводилося анкетування за розробленим в ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України» опитувальником, що містив як альтернативні, так і ранжовані за ступенем проявів ознаки питання стосовно навчальної діяльності, освіти, що планується, визначення професійного майбутнього та профінформованості. Статистична обробка матеріалів дослідження здійснювалась за допомогою пакетів MS Excel, SPSS 17.

Результати та обговорення

Передбачається, що професійний вибір повинен бути зроблений на підставі оцінки своїх здібностей і можливостей, престижу професії та її змісту, а також соціально-економічної ситуації [6, 13].

Для 9-класників актуальним є навчально-професійне самовизначення — усвідомлений вибір шляхів професійної освіти і професійної підготовки.

Освоєння цього рівня професійного самовизначення — завдання профільного навчання на вищому шаблі загальноосвітньої школи. Однак у тих випадках, коли 9-класники залишають школу після отримання неповної середньої освіти, завдання професійного самовизначення повинне вирішуватися в рамках допрофільної підготовки [2, 8].

Після закінчення 9-го класу випускник школи, якщо продовження навчання на вищій сходинці не планується, повинен визначитися з майбутньою професійною діяльністю або вибрати траєкторію отримання професійної освіти [14, 15]. Якщо отримання загальної освіти буде продовжено, то цей вибір може бути відкладеним до закінчення повної середньої школи. Однак необхідність такого ж (двонаправленого) вибору знову актуалізується після закінчення 11-го класу, коли слід виміряти рівень професійного самовизначення випускника й оцінювати ефективність профорієнтаційної роботи [7, 12].

У наведеному аналізі емпіричними індикаторами рівня професійного самовизначення є зафіксовані в анкетах несуперечливі (однозначні, логічно вибудовані) набори відповідей 9-класників про пла-

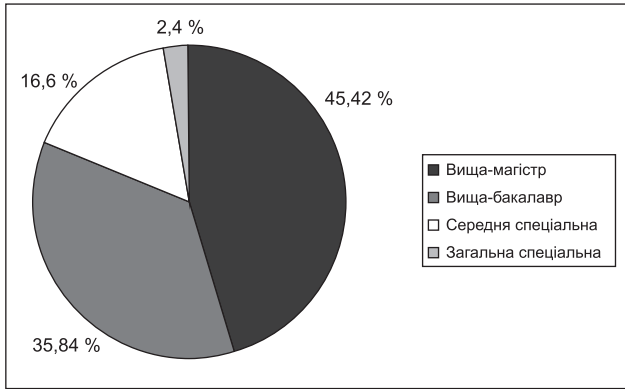

Рисунок 1. Діаграма розподілу даних планування майбутньої освіти 9-класниками

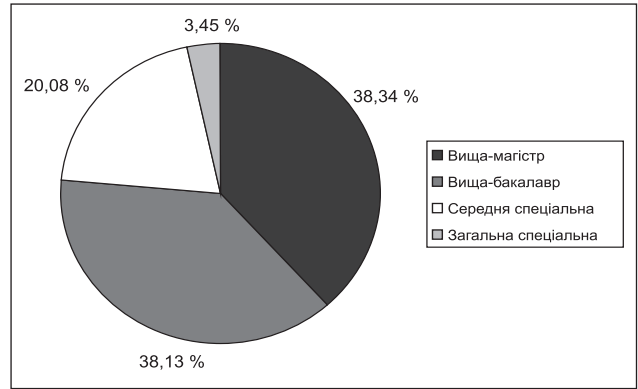

Рисунок 2. Діаграма розподілу даних планування майбутньої освіти 9-класниками (хлопці)

нування майбутньої освіти (вища-магістр, вища-бакалавр, середня спеціальна, загальна середня), визначення з майбутньою професією та роль різних джерел отримання найбільш важливої інформації щодо професійного майбутнього [6, 7].

Аналіз результатів дослідження оцінки планування майбутньої освіти 9-класниками характеризується даними, зображеними на рис. 1–3. Професійні інтереси школярів тісно пов'язані з вибором навчального закладу, в якому вони будуть здобувати освіту за обраною професією. Варіанти майбутнього навчання різні: 9-класники можуть продовжити навчання в школі, а можуть піти вчитися до середнього спеціального закладу. З наведених даних випливає, що більшість 9-класників хочуть продовжувати навчання в школі та планують вступати до вузу (освіту вищу-магістр бажають здобути 45,42 % та вищу-бакалавр — 35,84 %). Серед 9-класників, які бажають стати магістрами, переважають дівчата (різниця між дівчатами і хлопцями становить 14 %), а тих, хто бажає стати бакалаврами, більше серед хлопців, ніж серед дівчат (різниця становить 4,5 %). Загальну середню освіту також планують здобути 2,14 % школярів (серед них хлопців на 2,5 % більше, ніж дівчат), які ще не визначилися зі своїм майбутнім. Середню спеціальну освіту планують здобути 16,60 % школярів (серед них хлопців на 7 % більше, ніж дівчат).

Аналіз результатів дослідження, наскільки 9-класники визначилися з професійним майбутнім, поданий на рис. 4–6. Так, за результатами досліджень з'ясувалося, що визначилися з вибором професії і роблять все для досягнення мети 59,16 % школярів, серед них хлопців більше, ніж дівчат, на 7 %; 4,28 % учнів зробили свій професійний вибір, але нічого не роблять для досягнення мети, серед них хлопців більше, ніж дівчат, на 4,5 %; 36,56 % 9-класників не мають уявлення, яку професію обрати, вважаючи, що в них ще є час для вибору, серед них дівчат більше, ніж хлопців, на 11,5 %. Осіб, які не мають потреби вибору, під час анкетування не виявлено.

Аналіз результатів дослідження, з яких джерел 9-класники отримують найбільш важливу інформацію щодо професійного майбутнього, поданий

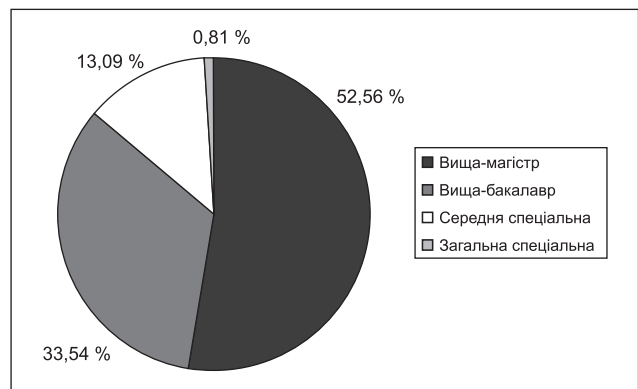

Рисунок 3. Діаграма розподілу даних планування майбутньої освіти 9-класниками (дівчата)

на рис. 7. За результатами досліджень, вибір професії залежить від батьків — 89,82 % школярів, серед яких до поради батьків дівчата прислухаються більше, ніж хлопці, на 5 %. Профорієнтаційну інформацію з Інтернету отримують 45,21 % підлітків, серед них Інтернетом користуються хлопці більше, ніж дівчата, на 1 %. Вчителі та шкільні психологи допомагають визначитися в сфері отримання професійної освіти 32,08 % учням, серед них педагогічними порадами користуються на 3 % більше дівчат, ніж хлопців.

За результатами дослідження під впливом однокурсників та друзів вибір майбутньої професії здійснює 19,35 % учнів, із них дружньою порадою користується на 4 % більше дівчат, ніж хлопців.

Із радіо, телебачення та книжок про майбутню професійну діяльність дізнаються 11,20 % школярів, серед них цими засобами інформації користується на 4,5 % більше дівчат, ніж хлопців.

Пораду медпрацівників навчального закладу у визначенні щодо професійної сфери прийняли 2,65 % підлітків, серед них цією допомогою користується на 0,5 % більше хлопців, ніж дівчат.

Серед 3,97 % 9-класників, які отримали профорієнтаційну інформацію з інших джерел, хлопців було більше, ніж дівчат, на 0,5 %; а також 2,14 % підлітків, які професійно дезорієнтовані, з них хлопців більше, ніж дівчат, на 0,5 %.

Відзначимо, що за логікою поданого аналізу самовизначення у професійній діяльності передбачається вибудовування певної освітньої траєкторії, в той час як самовизначення в сфері професійної освіти ще не означає однозначного вибору професії та можливих місць роботи.

Загалом рівень самовизначення 9-класників загальноосвітніх шкіл невисокий. Розподіл сформованості професійних уподобань не дозволяє судити про якість професійного вибору. Дослідження не показує, наскільки професійно-освітні плани старшокласників відповідають їх нахилам і можливостям самореалізації особистості, наскільки професійні наміри відповідають запитам роботодавців, можливостям надання освітніх послуг і затребуваності бажаних кваліфікацій на ринку праці.

Висновки

Результати дослідження показали, що професійні наміри 9-класників є ключовою характеристикою для вирішення завдання вибору вузу і майбутньої професійної діяльності. Але у більшості школярів ці наміри складаються досить суперечливо в силу об'єктивних причин, зумовлених в першу чергу відсутністю можливості школи в організації і проведенні профорієнтаційної діяльності.

У роботі з підлітками слід приділяти увагу гендерним особливостям, професійним перевагам, специфіці вибору професійних уподобань.

Залежно від статевої приналежності 9-класників досягнутий рівень професійного самовизначення різниться. Дівчата частіше демонструють вищі показники професійного самовизначення.

Вікові відмінності 9-класників не впливають на процес професійного самовизначення, очевидно через невелику різницю у віці випускників 9-х класів.

Головними джерелами, звідки школяри отримують найбільш важливу інформацію щодо професійного майбутнього, є батьки, Інтернет, вчителі та шкільні психологи, однокласники й друзі. Радіо, телебачення, книжки, медпрацівники навчального закладу щодо питань вибору професії не роблять істотного впливу на рівень професійного самовизначення випускників 9-х класів.

Усвідомлений вибір професії, що виявляється у виборі форми і напрямку подальшого навчання, відбувається в 9-му класі (14–15 років), на підставі здійсненого вибору проходить його інструменталізація (профільні класи, курси, репетиторство, додаткові заняття). У цьому віці старшокласники більш сприйнятливі до психологічної роботи з побудови професійного майбутнього.

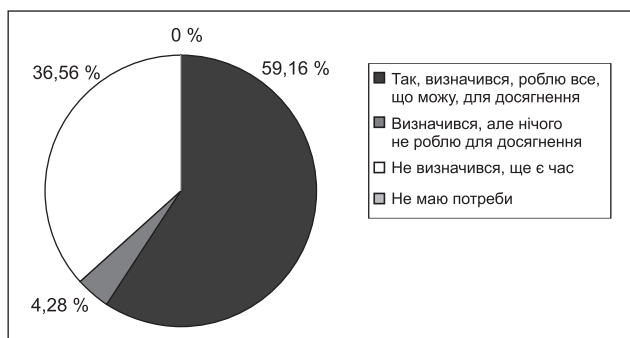

Рисунок 4. Діаграма розподілу даних щодо визначення 9-класниками професійного майбутнього

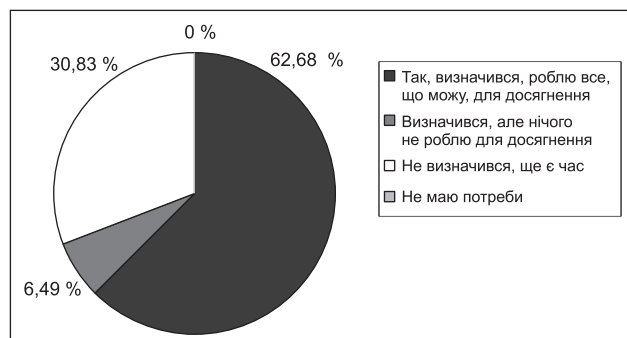

Рисунок 5. Діаграма розподілу даних щодо визначення 9-класниками професійного майбутнього (хлопці)

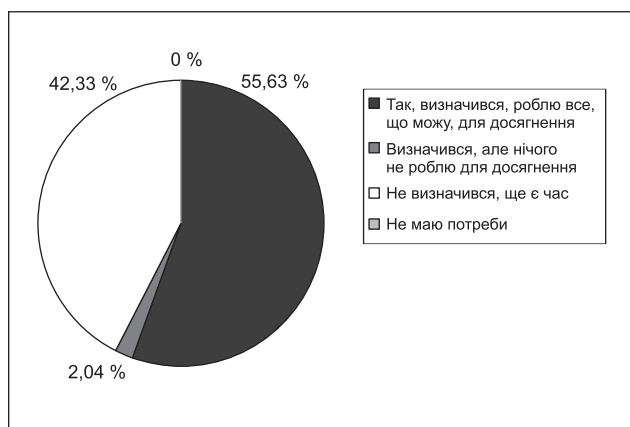

Рисунок 6. Діаграма розподілу даних щодо визначення 9-класниками професійного майбутнього (дівчата)

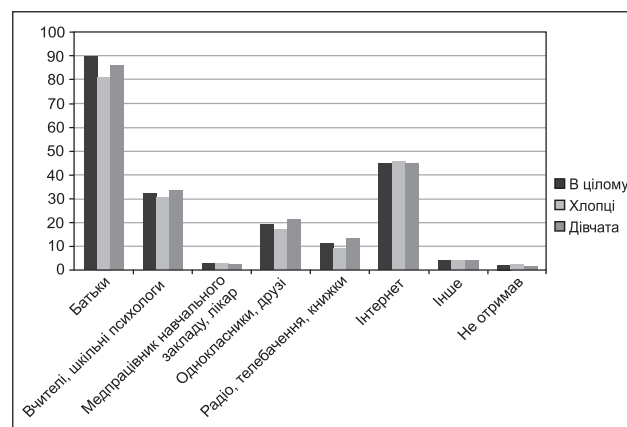

Рисунок 7. Діаграма розподілу даних щодо отримання найбільш важливої інформації про професійне майбутнє

При формуванні оптимального професійного самовизначення слід зважати на можливість здійснення професійного вибору за інтересами, усвідомлення своїх професійних нахилів, здібностей, індивідуально-психологічних особливостей і адекватне уявлення про зміст майбутньої професійної діяльності.

Проведене анкетування є самодостатнім для аналізу професійної орієнтації учнів. Але професійний вибір школярів формується під впливом багатьох факторів, які коригують і бажання, і прагнення. Тому проведення досліджень з профорієнтації потребує комплексного підходу.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів при підготовці даної статті.

References

1. Kurik MV, Koshakova TM. Zaporuka zdorov'ya ditey [The key to the health of children]. In: *Nashe zdorov'ya [Our Health Protection]*. Kharkiv; 2010. pp. 6–8 (In Ukrainian).
2. Abele AE, Spurk D. The longitudinal impact of self-efficacy and career goals on objective and subjective career success. *Journal of Vocational Behavior*. 2009;74(1):53–62. doi: 10.1016/j.jvb.2008.10.005.
3. Besedina OA, Koshakova TM. Problemi pogirshennya stanu zdorov'ya ditey ta pidlitkiv v umovah navchalnogo zakladu [The problems of ill health in children and adolescents under the institution]. In: *Aktualnye problemy i osnovnye napravleniya razvitiya profilakticheskoy nauki i praktiki [Actual problems and the main directions of development of the science and practice of preventive]*. Kharkiv; 2007:51–5. (In Ukrainian).
4. Fayzrahmanova AL, Chernyavskaya AP. The use of international experience in career-oriented activities. *Molodoy ucheniy*. 2013 Aug;8(55):442–444. (In Russian).
5. Donetsky AM, Krymova NA. Career guidelines for population is an important condition for effective employment. *Vestnik of Voronezh State University*. 2011;1:226–8 (in Russian).
6. Valcour M, Ladge J. Family and career path characteristics as predictors of women's objective and subjective career success: Integrating traditional and protean career explanations. *Journal of Vocational Behavior*. 2008;73(2):300–9. doi: 10.1016/j.jvb.2008.06.002.
7. Korenev MM. Osnovni problemi medichnogo zabezpechennya ditey ta pidlitkiv [The main problems of medical support children and adolescents]. In: *Aktualni problemi organizatsiyi, medichnogo zabezpechennya ditey ta pidlitkiv [Actual problems of organization, medical support children and adolescents]*. Kharkiv; 2012. pp. 20–4. (In Ukrainian).
8. Shubochkina EI, Ivanov VYu. Optimizatsiya trudovoy deyatelnosti uchashchihsiya, rabotayuschih v svobodnoe ot uchebyi vremya [Optimization work of students working in their free time]. In: *Materialy i Kongr. Ros. obschestva shkolnoy i universitetskoy meditsiny [Proceedings of the I Congress of Russian Society of School and University Medicine]*. Moscow; 2008. pp. 195–6. (In Russian).
9. Korenev NM, Nemirova OA, Bulaga LP. The health status of Ukraine teens. *Problemi medichnoi nauki ta osviti*. 2015;4:5–7. (In Russian).
10. Saris WHM. The assessment and evaluation of daily physical activity in children. A review. *Journal Acta Paediatrica*. 2015; 74 (8): 37–48. PMID: 3867232.
11. Popovich AE, Omelchenko SA. About professional self-determination of graduates of secondary schools. *Sotsialno-gumanitarnyye znaniya*. 2011;2:169–77. (In Russian).
12. Ogniev VA, Galicheva NO, Sokol KM, Usenko SG, Fedak NM, Rubinsky MD, et al. Social and Psychological features of students' life style and their influence on health. *Eksperimental'na i klinichna medicina*. 2012;1:164–9 (In Ukrainian).
13. Prader A, et al. Physical growth of swiss children from birth to 20 years of age. First Zurich longitudinal study of growth and development. *Journal Helvetica Paediatrica Acta Supplementum*. 2013;52(2):12–25. PMID: 2737921.
14. Medvedeva MA, Shiyani NI. Why are people so rarely work in the chosen specialties. *Nauka, tehnika i obrazovanie*. 2014;1:103–6. (In Russian).
15. Parnov DA, Skoblina HA. Socio-pedagogical component of vocational guidance of schoolboys. *Sotsialnaya pedagogika*. 2011;6:107–11. (In Russian).
16. Birnbaum AS, Linver MR. Adolescent physical development and health. In Creasey GL, Jarvis PA, editors. *Adolescents Development and School Achievement in Urban Communities: Resilience in the Neighbourhood*. Routledge. pp. 53–64.
17. Career guidance for young people: The impact of the new duty on schools. *Journal by authority of House of Commons Education Committee*. 2015 Jan 21.
18. Gerber M. An empirical investigation and validation of types of career orientation. *Zürich: ETN*: 2009. doi: 10.3929/ethz-a-005823815.

Отримано 30.03.2017 ■

Даниленко Г.Н., Швець А.Н., Швець Ю.Н.

ГУ «Институт охраны здоровья детей и подростков НАМН Украины», г. Харьков, Украина

Проблемы профессионального самоопределения современных старшеклассников

Резюме. Актуальность. Сегодня молодые люди больше ориентированы на получение образования как такового, без учета профессии. Актуальность данного исследования — выявление уровня профессионального самоопределения старшеклассников, механизмов формирования профессиональных предпочтений, факторов, влияющих на выбор профессиональной деятельности, что позволит оценить эффективность форм профессиональной ориентации. **Цель.** В статье раскрыто понятие и содержание профессионального самоопределения в подростковом возрасте, приведены результаты по исследованию процесса формирования профессионального самоопределения старшеклассников. В итоге проведенного исследования установлено, что при равных условиях планирования своего профессионального пути дальнейшее поэтапное самоопределения будущей специальности обусловлено

не только психологической готовностью к сознательному выбору, но и состоянием здоровья и уровнем психофизиологической адаптации. **Материалы и методы.** В исследовании принимали участие 982 ученика общеобразовательных школ Украины в возрасте 14–15 лет. С целью изучения уровня сформированности профессиональной готовности проводилось анкетирование по разработанному опроснику, который содержал как альтернативные, так и ранжированные по степени проявления признаков вопросы относительно учебной деятельности, планируемого образования, определения профессионального будущего и профинформированности. Статистическая обработка материалов исследования осуществлялась с помощью программ MS Excel, SPSS 17. **Результаты.** Результаты исследования показали, что профессиональные намерения 9-классников являются ключевой характери-

стикой для решения задачи выбора вуза и будущей профессиональной деятельности. Девушки чаще демонстрируют более высокие показатели профессионального самоопределения, чем юноши. Главные источники, откуда школьники получают наиболее важную информацию о профессиональном будущем, — это родители, учителя и школьные психологи, одноклассники и друзья. **Выводы.** Проведенное анкетирование является самодостаточным

для анализа профориентации. Но профессиональный выбор школьников формируется под влиянием многих факторов, корректирующих и желание, и стремление. Поэтому проведение исследований требует комплексного подхода.

Ключевые слова: подростки; профессиональная ориентация; профессиональное самоопределение; профессия

G.N. Danylenko, A.N. Shvets, Yu.N. Shvets

State Institution "Institute for Children and Adolescents Health Care of the NAMS of Ukraine", Kharkiv, Ukraine

Professional determination problems of modern senior pupils

Abstract. Background. Today, young people are more focused on getting education as such, without taking into account the profession. The relevance of this study is the identification of the level of professional self-determination of senior pupils, the mechanisms of formation of professional preferences. The article contains the concept and content of professional self-determination in adolescence; the results of the study on the formation of professional self-determination in senior pupils are presented. The study conducted among 9th grade pupils of secondary schools has revealed that the further gradual self-determination of the future specialty depends not only on psychological readiness for conscious choice. **Materials and methods.** The study involved 982 pupils of secondary schools in Ukraine. To study the level of formation of professional readiness, there

was conducted a survey on the developed questionnaire. Statistical analysis was carried out using MS Excel and SPSS 17. **Results.** The results showed that professional intents of 9-graders are a key feature for solving the problem of high school selection and future careers. But for most students, these intentions are contradictory due to objective reasons. Radio, television, books don't have a significant impact on the choice of professional self-determination. **Conclusions.** The conducted survey is self-sufficient for the analysis of professional orientation. But the choice of profession by the students is influenced by many factors. Therefore, carrying out the studies on vocational guidance requires an integrated approach.

Keywords: adolescents; professional orientation; professional self-determination; profession